چٹاپيٽيءَ وارو ۽ رهائش جي قابل شهر ڪراچي

(CLICK)

معاشرتي انتظام جو ڏانچو

تعارف

هِنَ انتظامي سماجي ڍانچي (SMF, Social Management Framework) جو مقصد انهيءَ ڳالهه جو تعين ڪرڻ آهي، جنهن ذريعي "ڪراچي کي رهائش جوڳو ۽ چٽاپيٽيءَ وارو شهر" (CLICK, Competitive and Livable City of Karachi) واري رٽا جي چَٽيءَ هيٺ اُن جي ماتحت منصوبن جي لاءِ مالياتي وسيلن جو بندوبست ڪيو پيو وڃي، انهيءَ جا اَثر سماجي سطح تي ڪيئن پوندا، انهيءِ رٽا جو پيو مقصد هڪ اهڙو طريقي ڪار جوڙڻ آهي، جنهن تي عمل ڪري انهن ماتحت رٽائن بابت مڪمل منصوبا بندي، جاچَ پڙتلَ ۽ منظوريءَ جو عمل انجام ڏيندي، انهن رٽائن کان پرهيز، انهن ۾ گهٽتائي يا کمي ڪري سگهجي . ''SMF'' پاليسيءَ جي بنيادي اصولن جيئن شفافيت، سماجي احتساب، شموليت، پاڻي پائيواريءَ کي سماجي اثرن جي مقرري ۽ گهٽائڻ جي لاءِ مناسب طرز عمل کي اپنائيندي مرڪزيوَ هڪري ۾ شامل ڪري سگهجي ٿو . "SMF" جي تياريءَ جي لاءِ انهيءَ ۾ ان رٽا ۾ شامل علائقي جو سماجي تجزيو ، اهم پائيوارن جي مشاورت ، سماجي گروهن سان ڳالهه ٻولهه جي وسيلي حاصل ڪيل ابتدائي انگن اکرن ۽ ٻئي درجي وارن انگن اکرن جي جاچَ پڙتال وسيلي حاصل ڪيل ڄاڻ وارو طريقي ڪار استعمال ڪيو ويو آهي.

رٽا جا تفصيلَ

پيش نظر(CLICK) رٽا ۾ ادارتي ۽ پاليسي سُڌارن جي لاءِ سرمائي جو هڪ مجموعو رکيو ويندو ۽ صلاحيتن جي تعمير جي وسيلي خدمتن جي پهچ واري نظام ۾ بهتري آڻڻ سان گڏوگڏ بنيادي شهري ڍانچي جي خامين ۽ ادارتي رندڪن کي پري ڪري ڪراچي جي شهري ترقيءَ جي راهَ ۾ پيل رڪاوٽن کي هٽايو ويندو. هيءَ رٽا انهن ڏکيائين کي حل ڪرڻ جي ڪوشش ڪندي ، جيڪي ڪراچي شهر جي انتظامي ڪارڪردگيءَ جي راهَ ۾ اڳيان آيل آهن ۽ انهيءَ سان گڏوگڏ سماجي ڍانچي ۽ بنيادي سهولتن جي پهچ کي ٻه يقيني بڻائيندي . ڪراچي جون لوڪل ڪائونسلون (LCs) جيئن KMCs, DMCs ۽ ڊسٽرڪٽ ڪائونسل شهري نظام جي مکيه شعبن کي هلائڻ لاءِ مالياتي وسيلن تي محدود اختيار رکن ٿيون . ورلڊ بينڪ مطابق بينڪ ڪراچيءَ جي لوڪل ڪائونسلن کي پنهنجن ادارن کي سگهارو بنائڻ جي لاءِ خاص قدم کڻڻ جي بنياد تي سالياني امداد مهيا ڪندي.LCs انهيءَ امداد کي پنهنجي پنهنجي اختيار مطابق بنيادي مڪاني سهولتن ۽ بنيادي تعميراتي رٽائن جهڙوڪ گندي پاڻيءَ جي نيڪلَ ، گهٽين جي فرش بندي ڪرڻ، پارڪ وغيره ناهڻ جهڙن ٻين ماتحت رٽائن جي لاءِ خرچ ڪري سگهنديون . وڌيڪ اهو ته اها امداد معاشي رٽابندي، رٽا سازي، عمل درآمد ڪرڻ ۽ ماحولياتي انتظام جهڙن انتظامي مامرن جي ڪم جي سگهه ۽ صلاحيتن ۾ واڌاري ۽ شهري لوڪل ڪائونسلن جي وچ ۾ هم آهنگي ۽ رابطن جي سُڌي انتظام جي لاءِ به ڪم آڻي سگهبي . LCs جي ادارن کي سگهارو بنائڻ وارن قدمن ۽ ڪارڪردگيءَ جي بنياد تي امداد جي فراهمي واري نظام جي نفاذ ۽ انتظام جي لاءِ سنڌ حڪومت (GOS) لوڪل گورنمينٽ ڊپارٽمينٽ (LGD)وسيلي هڪ مرڪزي مددگاري نظام بنائيندي ، جنهن جو بنيادي مقصد ڪم جي سگهه جي تعمير ، ان جو نفاذ ۽ انتظامي مامرن جي ڪمن ۾ سهڪار ڏيڻ هوندو. مالي سهڪار جي لاءِ سهولتن ۽ خدمتن جي ذيلي رٽائن جي چونڊَ هڪ جامع جائزي ۽ خطرن جي مڪمل ڄاڻ ۽ بچاءَ کان پوءِ ڪئي ويندي.

سماجي سچايون ۽ معروضي صورت حال

ڪراچي پڪيڙَ ۽ آبادييءَ جي لحاظ کان پاڪستان جو سڀ کان وڏو ۽ دنيا جو ستون وڏو شهر آهي. 2017ع جي آدمشماريءَ مطابق ڪراچيءَ جي ڪل آبادييءَ جو اندازو اٽڪل 14.9 ملين لڳايو ويو هو ۽ ان ۾ واڌ جي رفتار اٽڪل 2.49 سيڪڙو هئي. ڪراچي شهر ڇهن ضلعن تي ٻڌل آهي، جن مان ضلعي اولهه ، اوپر ۽ ملير ۾ غيرمعمولي طور تي تيز سالياني واڌ جي شرح ۽ صنفي تناسب ڏٺو ويو، جيڪو اهو ظاهر ڪري ٿو ته انهن ضلعن ۾ ٻين علائقن کان وڌي تعداد ۾ لڏپلاڻ ڪئي وئي. 1951ع کان 2018ع تائين ڪراچي شهر پنهنجي

گنجائش/ پکيڙ کان تيرهوڙ پيرا وڌيڪ واڌ کائي ويو، اها واڌ جي شرح پاکستان جي ٻين شهري علائقن جي پيٽ ۾ وڌيڪ رهي.

ڪراچي جي آبادي مختلف قومتين جي مجموعي تي ٻڌل آهي. ٻين علائقن کان مهاجرن جي اچڻ ۽ آبادڪاري جي ڪري شهر جي آبادي۽ جو تناسب گهٽي حد تائين تبديل ٿي ويو، جنهن جا اثر مختلف قوميتن جي وچ ۾ طاقت جي توازن ۾ تبديلي ۽ ان جي نتيجي ۾ ٻين سماجي مسئلن جي صورت ۾ ظاهر ٿيا.ڪراچي ملڪ جي ٻين ضلعن جي پيٽ ۾ گهٽ کان گهٽ غربت جي لحاظ کان ٽئين نمبر تي موجود آهي. غربت جي گهڻ پاسائين اشاريي (Multidimensional poverty index MPI) مطابق شهر ۾ غربت جي شرح 4.5 سيڪڙو آهي. شهر ۾ موجود 18 ٽائون ۽ ڪنٽونمينٽ جي علائقن ۾ غربت جا ڪارڻ مختلف قسمن جا آهن. هڪ اندازي مطابق 50 سيڪڙو آبادي انيڪ نمونن جي بنان رٿا وارين قائم آبادين ۾ رهائش پذير آهي، جڏهن ته شهر ۾ اٽڪل 400 ڪچيون آبادیون موجود آهن.

2017ع جي انگن اکرن مطابق ڪراچي جي تعليمي شرح 87 سيڪڙو ۽ موجود تعليمي سهولتن ۽ اسڪولن جي خراب حالت جي حساب سان هي شهر قومي ليول تي 59 نمبر تي هو. ڪچين آبادين ۾ گڏيل تعليمي شرح 71 سيڪڙو هئي، هتي مردن ۾ اها شرحَ 67 سيڪڙو ۽ عورتن ۾ 66 سيڪڙو جي حساب سان هڪَ ڇٽي صنفي فرق سان گڏ ڏسڻ ۾ آئي. ڪراچيءَ جي ڪارڪردگي پاکستان جي ٻين علائقن جي پيٽ ۾ انساني ترقي واري انڊيڪس (Human Development Index HDI) ۾ وڌيڪ سُڌي نموني سان اڳيان آئي ۽ قومي ليول تي هي شهر پنهنجي ڪاڪردگيءَ جي لحاظ کان چوٽين نمبر تي موجود هيو. ٻارڙن جي موت واري شرح (پنج سال في 1000 جَرُ) جي لحاظ کان هاڻوڪي شرح بهتر ٿيندي 59 تائين ۽ ويم دوران موت جي شرح 180 تائين ٿي وئي.
ڪراچي پاکستان جو معاشي مرڪز آهي ۽ مجموعي قومي آمدنيءَ جو اٽڪل 65 سيڪڙو پيدا ڪري ٿو. صوبائي سطح تي صوبائي اُڳاڙين جي مَد ۾ اهو حصو 70 سيڪڙو جي مٿانهين سطح تي هليو وڃي ٿو. ڪراچي ۾ موجود وڏين صنعتن تي ٻڌل شعبو نہ رڳو 72.7 سيڪڙو پورهيت طبقي کي روزگار مهيا ڪري ٿو پر صوبائي صنعتي پيداوار جو 74.8 سيڪڙو پيدا ڪري ٿو.

پاکستان جي سڀ کان وڌيڪ تڪڙي ترقي ڪرڻ واري شهر هجڻ جي اعزاز سان گڏوگڏ ڪراچيءَ شهر کي پيئڻ جي پاڻيءَ جي فراهمي، صحت جي حفاظتي اصولن، صفائيءَ جي مناسب انتظامن، برساتي پاڻيءَ جي نيڪال ۽ ٻين اهڙن ڪيئي بلدياتي مسئلن سان منهن ڏيڻو پوي ٿو ۽ اهي مسئلا خاص ڪري ڪچين آبادين ۾ گهٽي شدت سان موجود آهن، جتي سهولتن جي رسائي هڪ وڏي آزمائش وانگر موجود آهي.

رائج حڪمت عملي، قانوني ۽ انتظامي ڍانچو
هاڻوڪي قانون سازي، حڪمت عملي ۽ ادارن جي شموليت جي جائزي وسيلي اهو جاڻڻ جي ڪوشش ڪئي وئي ته قومي ۽ انتظامي سطح تي اهي ڪهڙيون قانوني ۽ ادارتي مطالبا ۽ وٽيون آهن جيڪي هِنَ رٿا کي بين الاقوامي قانونن ۽ CLICK جي معيار مطابق شڪل ونائڻ واري راهه ۾ يا ته رهنمائي ڪري سگهن ٿيون يا سندس راهه ۾ رڪاوٽون وجهي سگهن ٿيون. انهيءَ ڳالهه کي يقيني بنائڻ تمام گهڻو ضروري آهي ته هيءَ رٿا پاکستان جي بين الاقوامي ذميوارين جي مطابق هجي چو ته هِنَ ملڪ ڪيترن ئي بين الاقوامي معاهدن ۽ ناهن ۽ ورلڊ بينڪ جي پاليسين تي دستخط ڪيا آهن.

آئين ۾ فرد جي ذاتي ملڪيت جي بچاءُ، شهرين ۽ فردن سان گڏ بنان ڪنهن صنفي فرق جي هڪجهڙو سلوڪ جون بنيادي شِقون شامل آهن. قومي ۽ صوبائي قانون فردن ۽ ماحول کي مختلف طريقن جي قانون سازي

جنهن مهل سماجي جائزي جي عمل وسيلي امڪاني معاشي تحفظ جي مسئلن جي نشاندهي ٿيندي ، تنهن مهل تجويز ڪيل ماتحت رٿائن جي سماجي اثرن جي سُجاڻپ (SIA) ڪئي ويندي. ماتحت رٿائن جي لاءِ موجود سماجي رٿابندي (Social Management Plan – SMP) جو مقصد ماتحت رٿائن جي سرگرمين جي اثرائتي انتظام کي يقيني بنائڻ آهي. جڏهن ته مادي ثقافتي وسيلن جي انتظام جي رٿا (Physical Cultural Resource Management Plan- PCPMPs) جو مقصد ثقافتي وسيلن کي امڪاني اثرن جو انتظام ڪرڻ آهي. انهن طريقن تي عمل ڪري اهو به معلوم ڪري سگهبو ته ڇا ڪابه ماتحت رٿا ڪنهن تحفظ واري پاليسي کي ته متحرڪ نه ڪري رهي آهي ۽ جيڪڏهن ائين آهي ته پوءِ انهيءَ آڏو بند ٻڌڻ لاءِ ڪهڙا قدم کڻي سگهجن ٿا. سماجي جائزي جو عمل انهيءَ سماجي جائزي جي وضاحت ڪري ٿو جنهن تي ڏاڪي به ڏاڪي عمل ڪري (CLICK) رٿا جي سرگرمين جي جاچ پڙتلَ ۽ منظوريءَ جو عمل مڪمل ڪيو ويندو .

سماجي اثرن ۽ خطرن جي رَنڊَ روڪ

هن رٿا سان مقامي علائقن جي مجموعي معاشي ترقي کي واڌ ويجهه ڏيڻ ۽ انهيءَ ترقي ۾ انهن علائقن جي ماڻهن جي شريڪ ٿيڻ جي اميد ڪئي پئي وڃي، جنهن سان مقامي برادرين ۽ خاص ڪري ڪمزور ۽ پنتي پيل طبقي کي لاپ پهچڻ جي اميد آهي. نمايان امڪاني فائدن ۾ مڪاني تعميرات جي ترقي، مڪاني خدمتن جي پهچ ۾ واڌارو ۽ رهائش جو بهتر معيار شامل آهن. هاڻوڪن برساتي نالن ۽ گندي پاڻي جي نيڪال جي سرشتي جي بحالي، نوس ڪن ڪچري کي نڪاڻي لڳائڻ جو بهتر سرشتو ۽ ماحولياتي ۽ عوامي صحت ۾ هم آهنگي جهڙن قدمن وسيلي شهر جي سينې رهاڪن ، خاص ڪري غريبن ۽ عورتن جي عام حالت ۾ بهتري جهڙا فائدا حاصل ڪري سگهبا. جو ته انهن فردن جي لاءِ اهڙن علائقن ۾ رهندڙن لاءِ برسات جي ڪري ٿيندڙ سيلابي صورتحال ۽ ڪچري کي مناسب طريقي سان نڪاڻي نه لڳائڻ جي ڪري ٿيندڙ نقصان سان پنهنجن گهرن ۽ شين کي بچائڻ ئي سپ کان اهم گهرج هوندي آهي.

رٿا جي هيٺين هاڪاري اثرن ۽ فائدن جي ابتڙ تعميرات جي بهتري جي لاءِ تجويز ڪيل سرمائيڪاري ناڪاري سماجي اثرن جو سبب ب بڻجي سگهي ٿي. جيتوڻيڪ اجا ماتحت رٿائن جي لاءِ مختص زمين جي پڪي جڳهه جو تعين نه ڪيو ويو آهي، ڪجهه ماتحت رٿائن جي ڪري زمين جو حصول (ننڍي پيماني تي) ۽ معاشي ذريعي جهڙن مسئلن سان منهن ڏيڻو پئجي سگهي ٿو، پر انهن مسئلن جي نه رڳو نشاندهي ڪري سگهجي ٿي پر هيٺيان اُپاءَ لاڳو ڪري انهن ناڪاري اثرن جو تدارڪ ڪري سگهجي ٿو:

زمين جي حصول ۽ آبادڪاريءَ جي اثرن کان مڪمل طور تي بچڻ جي ڪوشش ڪئي ويندي، جيڪڏهن ائين ممڪن نه هجي ته انهيءَ جي اثر کي گهٽ کان گهٽ ڪيو ويندو ۽ حاصل ٿيل زمين جو مڪمل معاوضو ڏنو ويندو، رٿا جي متاثرين خاص ڪري عورتن ۽ غير محفوظ گروهن جي لاءِ معاشي بحالي جا موقعا پهچائڻ جي لاءِ جيڪڏهن ضروري ٿي پيو ته واڌو امدادي قدم ڪنيا ويندا.

SIA, AI جي نتيجن تي آڌاريل ناڪاري نتيجن کي گهٽ ڪرڻ ۽ بهتر قدم تجويز ڪرڻ جي لاءِ GBV / صنفي ايڪشن پلان تيار ڪندو .

ايراضيءَ حاصل ڪرڻ دوران دريافت ڪيل ثقافتي ورثي کي محفوظ ڪرڻ جي لاءِ ۽ انهيءَ وچ ۾ اهم ثقافتي مقامن جي باقاعدي نشاندهي ڪرڻ سان گڏوگڏ انهن جي چوڌاري ڪنڊيدار تار جو لوڙهو لڳايو ويندو.

AI ماتحت رٿائن جي نقشي سازي، تعمير، هلائڻ واري عمل ۽ رٿائن جي پُجاڻيءَ دوران متاثر ٿيل ماڻهن جي صحت جي مسئلن ۽ انهن کي درپيش خطرن جي نشاندهي جي لاءِ ضروري ڪمي آڻڻ وارن قدمن جي سُجاڻپ ۽ انهن کي بنائڻ جي عمل کي يقيني بڻائيندي .

لاڳاپيلن جي شرڪت ۽ برادريءَ جي شموليت

AI لاڳاپيلن جي شموليت کي هڪ هلندڙ عمل طور تي قبول ڪري ٿي ۽ سول سوسائٽي سميت ان رٿا ۾ سڌو سنئون شامل ٿيڻ وارن لاڳاپيلن جي شموليت کي يقيني بنائڻ جي لاءِ هڪ جامع مشاورتي ، شراڪتي ۽ جاڻ کي پڌرو ڪرڻ واري عمل کي نه رڳو ناهيندي پر انهيءَ کي لاڳو ب ڪندي . لاڳاپيلن جي سُجاڻپ ۽ وضاحت

ماتحت رڌا جي اها پهرين وک آهي جيڪا اها پڙتال ڪندي ته لاڳاپيلن جو گروهه پنهنجي اثر ۽ رسوخ (سگهه، ويجهڙائپ) سان ڪنهن ماتحت رڌا جي ڪم کي ڪيتري حد تائين متاثر ڪري سگهي ٿو. مشاورت وسيلي مليل سڀني نتيجن جو نه رڳو تجزيو ڪيو ويندو پر انهيءَ جي باري ۾ لاڳاپيلن جي نمائندن کي آگاهه ڪيو ويندو ۽ انهن نمائندن سان انهيءَ تي خيالن جي ڏي وٺ ڪئي ويندي. هن ڳالهه کي يقيني بڻايو ويندو ته مشاورت ۽ معلومات جي پهچ وارو سرشتو ڪارآمد هجي. لاڳاپيلن جي شموليت جي نگراني ڪرڻ به ضروري آهي.

برادري جي شموليت مختلف ڏسائن ۾ ڪم ڪندي آهي . AI (CE Citizen Engagement) جي رهنما اصولن جي لاءِ هڪ اهڙي پاليسي ترتيب ڏيڻ جي گهرج آهي جنهن ۾ نه رڳو گهڻ پاسائيت ، اظهار خيال ، شموليت ، شفافيت ۽ احتساب ، وسيلا ، دائمي بهتري جهڙيون شيون شامل هجن پر شراڪت دارن جي شموليت کي به يقيني بنايو ويو هجي . AI منجهه عملي جي هڪ اهڙي ملازم کي ذميوار (Champion) بنائڻ گهرجي جيڪو اداراتي ميڪينزم جي وسيلي نه رڳو برادري جي شموليت جي عمل جي رهنمائي ۽ سهولت ڪاري ڪري سگهي ، پر شهرين جي رپورٽ ڪارڊ جي تياري جي وسيلي شهرين جي اطمينان جي باري ۾ سروي ترتيب ڏئي سگهي ۽ انهيءَ سان گڏوگڏ انهن عهديدارن جي تربيت به ڪري سگهي جيڪي عوام سان سڌي سنئين لاڳاپي ۾ رهندا آهن.

صنفي ترقيءَ جو ڊانچو

هن تحقيق ڪراچيءَ جي باري هاڻوڪن مطالعن مان حاصل ٿيل نتيجن جي تصديق ڪئي آهي ، جن ۾ انهيءَ سماجي اڻ برابريءَ کي اجاگر ڪيو ويو آهي، جيڪي عورتن کي ميونسپلٽيءَ وارين خدمتن ۽ شهري تعميرات سان لاڳاپيل مسئلن جو شڪار بڻائن ٿيون . ان منجهان اها ڳالهه به واضح ٿي ته انهن علائقن ۾ رائج صنفي ريتون رسمون عورتن جي آزاداڻي ڇُرپُر کي محدود ڪن ٿيون. انهيءَ مان اهو به ظاهر ٿئي ٿو ته سرڪاري خدمتن جي باضابطا پهچ جي محدود سگهه مجبوريءَ وچان بازار ۾ تجارتي طور تي موجود خدمتن جي حصول ڏانهن لاڙي ٿي جيڪي نه رڳو غير رسمي هوندیون آهن پر گهٽو ڪري وڌيڪ آمدني وارن گهراڻن ۽ مردن جي لاءِ وڌيڪ سولائيءَ سان دستياب هوندیون آهن . گدلي پاڻيءَ جي صحت تي پوندڙ هاڃيڪار اثرن جو گهٽو تٽو اثر عورتن ۽ ٻارن تي پوندو آهي، تحقيق جي نتيجن مان به انهيءَ ڳالهه کي سگهه ملي ٿي ته خدمتون فراهم ڪندڙ ادارن ۾ عورتن جي اَڻ هُوندَ به عورت صارفين کي انهن سهولتن جي استعمال جي افاديت کان پري ڪري ڇڏي ٿي.

هن تحقيق جا نتيجا انهن امڪاني اثرن کي سمجهڻ جي لاءِ جيڪي ڪراچي ۾ بنيادي ڊانچي جي تعمير ۽ ٻين بنيادي شهري سهولتن جي پهچ تي مرڪوز آهن. هن ڳالهه جي به اميد ڪئي وڃي ٿي ته انهن علائقن ۾ بهتر شهري سهولتن جي فراهمي عورتن جي هاڻوڪي حالت جي ڪجهه ناڪاري اثرن کي هاڪاري طور تي گهٽ ڪري يا وري روڪي سگهي ٿي . انهيءَ سلسلي ۾ اها تحقيق خاص تجويزن سان گڏوگڏ اهو نتيجو ڪڍي ٿي ته ڪهڙيءَ ريت انهيءَ رڌا کي هڪ اهڙو نمونو بنايو وڃي ، جنهن وسيلي عورتن جي شهري حقن ۽ برادريءَ ۾ سندن حيثيت کي وڌيڪ سگهارو بنائي کين ان لائق ڪيو وڃي جو اهي نه رڳو موجود شهري سهولتن تائين رسائي حاصل ڪري سگهن پر انهن سهولتن کي سمورن فائدن سميت استعمال به ڪري سگهن.

شڪايتن جي دور ڪرڻ واري ميڪينزم (GRM) جو انتظامي ڊانچو

(GRM) هڪ اهڙو اوزار آهي جيڪو رڌا ۾ موجود شڪايتن يا تڪرارن جي تڪڙي سُجاڻپ ۽ سندن حلَ فراهم ڪري ٿو . شڪايتن جي پوراءَ جي طريقي ڪار جو عام مقصد اهو يقيني بنائڻ آهي ته رڌا جي ترقي ۽ جاري رهڻ واري عمل جي مختلف مرحلن دوران گڏيل پروسي ۽ اعتماد کي واڌ بخشڻ جي لاءِ مقامي لاڳاپيلن جي شڪايتن ۽ تڪليفن کي هڪ منظم ۽ شفاف انداز ۾ منهن ڏئي سگهجي.

KMC جو شڪايتي سيل وارو ويب نظام ڪراچيءَ ۾ شهرين کي پنهنجيون شڪايتون درج ڪرڻ جي لاءِ دستياب آهي . پوءِ به عوام انهيءَ شڪايتن جي ازالي واري نظام منجهان مطمئن ناهي. هن رڪا جي لاءِ KMC ۾ اڳ کان موجود GRM جي نظام کي سُڌي ازالي ۽ حل جي لاءِ ايا وڌيڪ بهتر بنائڻ ضروري آهي. LCs کي شڪايتن کي تڪڙو حل ڪرڻ جي لاءِ مختلف سطحن تي اهڙيون رڪاوٽون ناهڻ ، ذميوارين جو تعين ڪرڻ ۽ وسيلن جو انتظام ڪرڻ جي ضرورت آهي، جيڪي شڪايتي مرڪزن جي لياقت ۾ واڌارو ڪري سگهن . GRM ۾ شڪايتن جي وصولي ۽ تدوين، سنيال ۽ کين وقت سِر حل ڪرڻ واري طريقي ڪار جو هڪ مڪمل مجموعو دستياب هجڻ گهرجي .

انهن مسئلن جي حل لاءِ تجويز ڪيل انتظامي سرشتو جيڪو عالمي بينڪ جي معيار مطابق هجي، کي شڪايتن جو اهڙو نظام هجڻ گهرجي جيڪو اهڙو منظم طريقي ڪار مهيا ڪري، جنهن ۾ شڪايتون وصول ڪرڻ ۽ کين حل ڪرڻ جو هڪڙو ڏاکي به ڏاکي ونڊڻ دڳ موجود هجي. معيارَ انهيءَ ڳالهه تي زور ڏين ٿا ته هڪ سمجهه جوڳي ۽ شفاف عمل جي استعمال جي وسيلي شڪايتن جو ترت ازالو ڪيو وڃڻ گهرجي، جيڪو سماج جي مجوزه اصولن جي لحاظ کان به مناسب هجي ۽ متاثر ٿيل شهرين جي سمورن طبقن جي لاءِ سولائيءَ سان قبولڻ جوڳو هجي ۽ اهو بنان ڪنهن اُجوري ، معاوضي ۽ مُلهه جي دستياب هجي. اهو طريقي ڪار نه رڳو رڪا ۾ پيش ڪيل امڪاني اثرن ۽ خطرن جي حساب سان مناسب هجڻ گهرجي پر سيني لاڳاپيلن جي لاءِ به لاپائتو هجڻ گهرجي . اهو طريقي ڪار ڪنهن به صورت ۾ ٻين انتظامي يا عدالتي معاملن ۾ رندڪ نه ٿيڻ گهرجي.

مزدور ۽ ڪم وارين حالتن جو انتظامي ڊانچو

اهو فريم ورڪ (CLICK) رڪا جي انهن ضرورتن جي وضاحت ڪندو جيڪي رڪا جي عملي طور تي لاڳو ٿيڻ جي صورت ۾ مزدورن ۽ ڪم جي حالتن جي صورت ۾ سامهون ايندیون. هن فريم ورڪ جو مقصد انهن سرگرمين جو انتظام ۽ نگراني آهي جن منجهان امڪاني طور تي مزدورن کي خطرا لاحق ٿي سگهن ٿا . هن فريم ورڪ ۾ امڪاني اثرن ۽ نتيجن جو تعين ڪيو ويو آهي ۽ ٻڌايو ويو آهي ته انهن کان بچڻ ڪيئن ممڪن آهي. LCs مارڪيٽ ۾ موجود ٺيڪيدارن ۽ ٻين ادارن جي وسيلي تجارتي ۽ پيٽ جي بنيادن تي مزدورن جو حصول ممڪن بڻائيندیون .

LCs ان ڳالهه کي يقيني بنائيندیون ته ڪائڻ پيئڻ ، ڪيمپ جي ٻين انتظامن ۽ شين جي چُرپُر بابت سمورا معيار رائج ٿيل بهترين بين الاقوامي طريقن مطابق هجن. لاڳو ٿي سگهڻ جهڙا قانون، ضابطا، اجازت ناما، لائسنس ۽ ٻيون قانوني پابنديون، گهرجون ۽ معاهدن جي تعميل ۽ تڪميل سڀ کان پهرين ترجيح هوندي. انهن طريقن کي جيڪي قانون ۽ قاعدن ۽ ضابطن جي مطابق آهن، تن کي برقرار رکيو ويندو ، جيڪي حفاظت، صحت ۽ ماحول جي حفاظت لاءِ رائج آهن ۽ انهن جي افاديت برقرار رکڻ جي لاءِ ملازمن جي محتاط چُونڊَ، مقرري، سکيا ۽ ملازمت جي هلندي تشخيص ڪئي ويندي. امڪاني سماجي واقعن ، مامرن ۽ اثرن بابت مناسب روڪ ٿام (يا واڌ) ، انهيءَ تي اختيار، انهن جي تخفيف ۽ نگراني جي حڪمت عملي جو لاڳو ٿيڻ به ضروري آهي.

ادارتي انتظارَ

سماجي بچاءَ وارين سرگرمين ۾ مختلف ڪردار، ڪم ۽ ڪيئي ايجنسيون شامل آهن. GOS جي وسيلي هڪ اهڙي (PSC Project Steering Committee) Inter- agency بين الايجنسي پروجيڪٽ اسٽيئرنگ ڪميٽي قائم ڪئي وڃڻ گهرجي جيڪا پاليسي جي رُخَ ۽ سندس حڪمت عمليءَ جي نگراني ۽ مستقل بنيادن تي عمل درآمد ڪرڻ جي اڳيرائي جو جائزو وٺي سگهي . LGD تي ڪارڪردگيءَ جي بنياد تي LCs کي عطيا ڏيڻ واري سرشتي کي لاڳو ڪرڻ واري جي مڪمل ذميواري عائد ٿيندي. هڪ LGD Management Unit PMU)(Project جي پاران انهن سيني ڪمن جي نگراني ڪندو. ڪارڪردگي جي بنياد تي حاصل ٿيل عطين کي استعمال ڪندي ڪراچي جون LCs بنيادي ڊانچي جي ترقياتي رڪاوٽن کي لاڳو ڪرڻ واريون ايجنسيون (IAS) هونديون ۽ LGD سان گڏوگڏ ورلڊ بينڪ جي منظوريءَ سان گڏ SMF جي نفاذ جي ڪُلي ذميواري به ڪٽنديون . LGD انهيءَ رڪا جي لاءِ مجموعي طور

تي عمل درآمد ڪرڻ واري ايجنسي (IA) آهي . LGD ۾ موجود PMU، سوشل سيف گارڊ مينيجمينٽ سيل (SSMC Social Safeguard Management Cell) جي معرفت سماجي خدشن جي پوراءَ جي باري ۾ جاڻ ۽ اڳيرايون ڪڍ ڪندو، جنهن کي رٽا ۽ انهيءَ جي ماتحت رٽا جي روزاني وارين حفاظتي سرگرمين جي سار سنڀال جي ذميواري حوالي ڪئي ويندي . LCs ۽ انهن جي PIUs جي بچاءَ وارن قدمن جي رٽابندي ۽ تياري ۽ SMF جي نفاذ ۽ نگراني ۾ مدد ڪرڻ جي لاءِ (SC Supervisory Consulates) کي شامل ڪندو . SMF جي انتظاميا کي انهيءَ مقصد جي لاءِ مختلف ادارن ۽ حڪومتي کاتن جي سهڪار ۽ مدد جي ضرورت هوندي . ARAP, LGD جي آزاداڻي نگراني ۽ جائزي جي لاءِ هڪ (IMA Independent Monitoring Agency) يا هڪ اهڙي ماهر (ٽيم سان ڪڍ) جون خدمتون حاصل ڪندو. ڪميونٽي جي مدد سان رٽائن کان متاثر ٿيل مردن عورتن (PAPs) تي ٻڌل هڪ Projected Affected Persons Committee يعني پروجيڪٽ کان متاثر ٿيل ماڻهن جي ڪميٽي (PAPC) ناهي ويندي.

نگراني ۽ جائزو

نگراني ۽ جائزي جو عمل (Click) رٽا جي عمل درآمد واري مرحلي ۾ شروع ڪري ڇڏيو ويندو ته جيئن رٽا جي اثرن کي بهتر طور تي سنيالڻ جي لاءِ انتظامن جي اثرپذيري جو جائزو وٺي سگهجي. نہ رڳو اهو ڏٺو وڃي ته رٽا جي اثرن کي ڪهڙيءَ ريت سنياليو وڃي پر انهن اثرن جي روڪ ٽام وارن ڪاميابي سان لاڳو ڪيل قدمن جو جائزو ٻہ ورتو وڃي .

ماتحت رٽائن جي جائزي وٺڻ واري عمل جو مجموعي مقصد اهو يقيني بنائڻ آهي ته click کي اهڙيءَ ريت لاڳو ڪيو وڃي جو نہ رڳو اهو ته سماجي اثرن کي انهن ماتحت رٽائن کان اڳ واري صورتحال کان بهتر بنائي سگهجي يا وري گهٽ ۾ گهٽ انهن ناڪاري سماجي اثرن جي صحيح معني ۾ روڪ ٽام ڪري سگهجي. انهن مقصدن کي حاصل ڪرڻ جي لاءِ نگراني جو عمل ٻہ پُڙو هجڻ گهرجي، هڪ خارجي ۽ ٻيو داخلي نگراني وارو .

SSMC جو عملو SMF ۽ RPF ۾ ڏنل طريقي ڪار ۽ رهنما اصولن جي مطابق بچاءَ واري عمل جي سرگرمين جي نگرانيءَ جي لاءِ باقاعده رٽائن جي هنڌن جو دورو ڪندو. SSMC قومي انضباطي ۽ عالمي بينڪ جي تحفظ واري پاليسيءَ جي گهرجن تحت نگران ڪنسلٽنٽس جي وسيلي تيار ڪيل تحفظ وارن اصولن جي دستاويز جي تعميل جي حيثيت جو ٻہ جائزو وٺندي . LGD هڪ IMA جون خدمتون حاصل ڪندو ته جيئن معروضي طور تي اهو ڏسي سگهجي ته تخفيف لاءِ ڪنيل قدم ڪيتري حد تائين ڪامياب يا ناڪام ويا آهن . SMF جنهن ۾ SIA/SMP/ARAP/PCRMP شامل آهن ، جي نفاذ دوران سال ۾ ٻہ پيرا آزاداڻي نگراني ڪئي ويندي ۽ پنهنجي نگرانيءَ جا نتيجا PMU, SSMC,PIUs ۽ WB کي ماهوار ۽ ٽماهي دستاويزن ۾ ٻڌايا ويندا .

تحفظ وارن قدمن جي تعميل جي لاءِ اهليت جي تعمير

SIA کي وسيلن جي اهليت سان گڏوگڏ هڪ قابل عمل ماحول جي ضرورت هوندي ته جيئن اها سماجي تحفظ جي انتظام ۽ نگ رانيءَ جي عمل کي هيٺين نڪتن و سيلي مڪمل ڪري سگهي :

1.تحفظ وارن قدمن جي انتظام کي هلائڻ جي لاءِ وڌيڪ تعليم يافتا ۽ خدمت جي جذبي سان ٽمٽار انساني وسيلن جي شموليت. 2.رٽا کان متاثر ٿيل سماجي مسئلن ۽ LAR جي انتظام جي بهتر سمجهہ جي لاءِ PMU۽ PIU جي عملي جي صلاحيتن کي بهتر بنائڻ جي رٽابندي ۽ انهيءَ تي عمل درآمد.3.تخفيفي ۽ نگراني واري عمل کي لاڳو ڪرڻ ۾ PIU ۽ PMU جي ڪردارسازي.

SIA جي وسيلي هڪ ادارتي صلاحيتن جي ترقي واري حڪمت عملي ۽ رٽا جي لحاظ کان مخصوص صلاحيتن کي وڌائڻ جي رٽا تيار ڪري سگهجي جيڪا نہ رڳو مختلف سطحن تي موجود صلاحيتن جي ڪوٽ جي نشاندهي ڪري پر انهن تي قابو پائڻ جي لاءِ لاڳاپيل قدمن جو مشورو ٻہ ڏئي .

SIA سماجي انتظام جي عمل سان لاڳاپيل مختلف موضوعن تي تربيت ڏيڻ جو بندوبست ڪندي ، انهن موضوعن ۾ آگاهي وڌائڻ/ صحت ۽ صفائي جي انتظام (SMFجو نفاذ) بابت ورڪشاپَ ۽ اهي تربيتي پروگرام شامل آهن جن جو تعلق ماتحت رٽائن تي عمل درآمد ڪرڻ وارن سماجي مسئلن ۽ ٽيڪنيڪي ۽ موضوعاتي شعبن سان هجي . تربيتي پروگرامن جو ڏيان آبادي، بحالي ۽ سماجي اثرن جي خاتمي تي مرڪوز هجي.

SMF کي لاڳو ڪرڻ لاءِ بجيٽ

SMF جي بجيٽ ۾ SMF جي نفاذ کي يقيني بنائڻ وارين سرگرمين کي شامل ڪيو ويندو . اهو رٽا جي تجويز ڪيل پنج سالا مدت جي لاءِ PIIU ۽ PMU ۾ موجود SSMC جي عملي جو به احاطو ڪندو. SMF جي ماتحت رٽائن جي ڪم ۾ LCs جي سماجي نظام جي حوالي سان سندس سگهه جي صلاحيتن ۾ واڌاري جي لاءِ ڪجهه نه ڪجهه مدد مهيا ڪئي آهي . ۽ انهيءَ مقصد جي لاءِ SMF جي سماجي خطرن جي تخفيف، SSMC جي عملي جي پرتي ۽ آزاداڻي ۽ غيرجانبداراڻي توثيق ۽ هنگامي حالتن سان منهن ڏيڻ جي لاءِ PKR 685.66 ملين واري حقيقت پسنداڻي بجيٽ رکي آهي.

ضميمو A : آبادڪاريءَ واري پاليسيءَ جو ڍانچو:

تعارف:

آبادڪاريءَ جي پاليسي جو ڍانچو Resettlement Policy Framework (RPF) قانوني ۽ پاليسي ڍانچو، اهليت جو معيار ۽ رٽا کان متاثر ٽيل ماڻهن (PAPs) جي اصل حقدارن جو تعين ڪري ٿو ته جيئن وقت سر ۽ منصفاڻي معاوضي، منتقلي ۽ بحالي جي ڪم ۽ شڪايتن جي ازالي سان گڏوگڏ ۽ رپورٽنگ جي عمل کي يقيني بنائي سگهجي. سُجاتل ترڪيبي جُزن جي سيني ماتحت رٽائن جي تفصيلي دائري ڪار جي اجا تائين وضاحت نه ٿي سگهي آهي. پوءِ به اها اميد ڪئي پئي وڃي ته ڪراچيءَ جي تجويز ڪيل ضلعن ۽ ننڍن شهرن ۾ آبادڪاري ۽ بهتريءَ جي ڪمن جي لاءِ مجوزه سرمائيڪاري کنهن به جبري بي دخلي يا وڏي پيماني تي زمين جي حصول جو ڪارڻ نه بڻبي. اهو RPF جنهن جي تياري ۽ تائيد IAs جي وسيلي ڪئي آهي، آبادڪاريءَ جي پاليسي، اصولن، مقصدن ۽ عمل درآمد جي طريقي ڪار بابت OP4.12 جي گهرجن کي پورو ڪري ٿو ۽ انهيءَ بابت قومي قانون جي تڪميل ڪري ٿو .

رٽا جي خطرن کي گهٽ ڪرڻ جو طريقي ڪار

CLICK PRF جي رٽا ۾ شامل خطرن کي تفصيل سان بيان ڪيو آهي ۽ گهٽي خطري وارين ماتحت رٽائن کي خارج ڪري ڇڏيو آهي .

خلاصو: 1. اهي قدم جيڪي ڪراچيءَ جي پيچيده تناظر ۾ خطرن کان بچڻ جي لاءِ رٽا جي ڊيزائن ۾ شامل ڪيا ويا آهن ۽ .2.. حد دخلين جي خاتمي جي لاءِ هلندڙ مهم سان گڏيل انهيءَ رٽا سان لاڳاپيل ماحولياتي ۽ سماجي خطرن کي اجا وڌڪ گهٽ ڪرڻ جي لاءِ خطرن جي گهٽتائي وارا گهڻ پاساوان اُپاءَ، جن جو ذڪر هِنَ رٽا جي ڊزائن ۾ ڪيو ويو آهي ۽ جنهن کان پاسو ڪيو ويو ويندو. رٽا ۾ موجود خطرن جي تخفيف جي تناظر ۾ هيءَ تجويز پيش ڪئي وئي آهي ته خطرن جي گهٽتائي وارا قدم رٽا جي ڊزائن ۾ شامل ڪيا وڃن ۽ وڌيڪ قدم بينڪ جي OP4.12 جي مطابق سسٽم ليول جي قدمن سان گڏ شامل ڪيا وڃن. رٽا سان لاڳاپيل خطرن کان بچڻ جي لاءِ هڪ تفصيلي طريقي ڪار (PRRP Project Risk Reduction Procedure) تيار ڪيو ويو آهي.

رٽا تي عمل درآمد، حفاظتي طريقن جي دستاويز جي تياري، ماتحت رٽائن جي جاچ پڙتال ۽ صلاحيتن جي واڌاري دوران (PRRP)ڪراچيءَ ۾ جاري حددخلين جي خاتمي واري مهم (AED) هيڊ ڪنيل قدمن ۾ هم آهنگي ۽ نگرانيءَ وارا اُپاءَ شامل ڪندو.

PRRP سماجي ۽ ماحولياتي خطرن کان بچڻ جي لاءِ هڪ سفارش ۾ پيش ڪندو، خاص طور تي ڪراچي ۾ (AED)سان لاڳاپيل خطرن جي لاءِ . مضبوط گهٽ پاسائين جاچ پڙتال جو طريقي ڪار، جنهن سان گڏ ڪم جي سگهه وڌائڻ ، نگراني ۽ AED سان گڏ هم آهنگي، متحرڪ لاڳاپيلن جي شموليت، مضبوط (GRM) جهڙا جزا سماجي خطرن کان بچڻ جي لاءِ اُپائن جو هڪ جامع مجموعو فراهم ڪندو. حفاظتي قدمن جي تڪميل بابت قانوني اقرارنامن تي آڌاريل قانوني معاهدا ۽ خاص طور تي AED جي (PRRP) جي جاچ پڙتال واري ميڪينزم سان گڏ انهيءَ پڪ جي واڌو گارنٽي فراهم ڪندو ته CLCK رٿا بينڪ جي تحفظ جي پاليسين مطابق عمل درآمد کي يقيني بنائيندي .

قانوني ۽ پاليسي ڍانچو

اهو (RPF) پاڪستان جي ايراضيءَ واري حصول واري ايڪٽ 1894ع جي ريگوليٽري ڍانچي ۽ ورلڊ بينڪ جي آپريشنل پاليسين خاص طور تي OP4.12 جي بنياد تي ٻٽايو ويو آهي. ٻن نظامن جي وچ ۾ موجود خامين کي دور ڪرڻ جي لاءِ پاڪستان جي قانوني ۽ ريگوليٽري نظام براءِ (LAR) (LAA 1894) ۽ ورلڊ بينڪ جي OP.12 جي وچ ۾ مفاهمت واريون تدبيرون تجويز ڪيون ويون آهن. هن جو مقصد پاڪستان ۾ LAA 1894 جي رٿائن جي لاءِ ذاتي ايراضي جي حصول ۽ معاوضي جي دائيگي جي لاءِ ايراضيءَ جي حصول واري طريقي ڪار کي ريگوليٽ ڪرڻ آهي. OP4.12 جي مقصدن ۾ شامل آهي ته جتي به ممڪن هجي جبري آبادڪاريءَ کان پاسو ڪريو . رٿا جي متبادل جي ڳولا يا نقشي ۾ تبديلي جي وسيلي جبري آبادڪاري کي گهٽ ۾ گهٽ ليول تي رکڻ، رٿا کان اڳ واري سطح جي پيٽ ۾ حقيقي طور تي سيني بي گهر ماڻهن جي معاشي سگهه کي وڌائڻ ، يا گهٽ ۾ گهٽ سطح تي بحال ڪرڻ ، ۽ بي گهر ٿيڻ وارن غريب ۽ ٻين ڪمزور طبقن جي زندگيءَ جي معيار کي بهتر بنائڻ ، انهيءَ حصي ۾ ماتحت رٿا جي سرگرمين جي ڪري متاثر فردن جي درجي بندي مطابق معاوضي جي اهليت ۽ استحقاق جا به تفصيل آهن.

سماجي اثرن جو جائزو

LAR جي اثرن سان گڏ هرهڪ ماتحت رٿا جي لاءِ RAP جي تياري جي لاءِ سماجي اثرن جي هڪ تفصيلي مشق جي ضرورت هوندي جيڪا رٿا جي ابتدائي مرحلي ۾ شروع ڪئي ويندي . جنهن جو آغاز شروع ٿيڻ وارين سيني ماتحت رٿائن جي منصوبابندي ۽ نقشن ناهڻ وارن مرحلن ۾ ڪيو ويندو. سماجي اثرن جي سُجاڻپ ۾ نه رڳو ابتدائي LAR جي اثرن جا جائزا، ماتحت منصوبن جي جاچ پڙتال ۽ IR درجي بندي هيٺ گم ٿيل اثاثن جي فهرست جي تياري ILA ۾ شامل هوندیون ، اجا به انهيءَ جا تفصيلي پيمائشي سروي (DMS) ۽ PAP جي تعداد جي ڳڻپ، هڪ سماجي مالي سروي ۽ گم ٿيل اثاثن جي ملهه جي ڪَٽَ جو عمل به ڪيو ويندو . IR ۽ سماجي سُجاڻپ جا نتيجا ماتحت رٿائن RAP ۾ مجموعي شڪل ۾ پيش ڪيا ويندا. ۽ لاڳاپيل RAPs سان لاڳاپيل اثرن جي فهرست کي RAP دستاويز ۾ ضم ڪيو ويندو. گم ٿيل اثاثن جي فهرست جي تياري سان گڏوگڏ PAPs جي سماجي ۽ اقتصادي بنيادي ليڪَ کي هر ماتحت رٿا جي لاءِ ڏيڻا بيس فارم ۾ مستحڪم ۽ ڪمپيوٽرائيزڊ ڪيو ويندو.

مُک لاڳاپيلن سان صلاح مشورو

نتيجا ڏيندڙ سهڪار خاص طور تي PAPs ، متاثر ٿيل گروهه ۽ ٻين اهم لاڳاپيلن سان گڏ هر ماتحت رٿا ۾ RAP جي تياري ۽ عمل درآمد کندي نتيجا ڏيندڙ سهڪار ڪيو ويندو ته جيئن سهڪار جي پهچ ۽ نين جڳهن تي آبادڪاري سان لاڳاپيل انهن ماڻهن جا خيال، انهن جي گهرجن ۽ ترجيحن جي باري ۾ درست ڄاڻ جو حصول ممڪن ٿي سگهي. IA انهيءَ رٿا ۾ سڌو سنئون يا اَڻ سڌيءَ ريت شامل ٿيڻ وارن لاڳاپيلن جي لاءِ هڪ جامع مشاورت، شرڪت ۽ ڄاڻ جي اظهارجڻ جي نه رڳو حڪمت عملي ناهيندي پر انهيءَ تي عمل پڻ ڪندي، جنهن ۾ RAPs پنڌتي پيل/ڪمزور ۽ لاپ ڪٽڻ وارن گروهن، سرڪاري اهلڪارن ۽ سول سوسائٽيءَ سميت سيني ماڻهن جن

سان ماتحت رٽا جي تڪميل جي سموري مرحلي ۾ زبردستي آبادڪاري جي اثرن جي باري ۾ جامع مشاورت ڪئي وئي هجي.

رٽا جي جاچ پڙتال کان اڳ RPF ۽ ماتحت رٽا RAP کي ورلڊ بينڪ ۽ IAS کي ويب سائيٽ تي ظاهر ڪيو ويندو. انهيءَ وچ ۾ RPF ۽ ماتحت رٽا RAPs کي PAPs ۽ ۾ بين لاڳاپيلن وٽ پهچ لائق جاين جهڙوڪ لاڳاپيل PIU ۽ ڊسٽرڪٽ ۽ ٽائون آفيسن ۽ رٽا جي رستن تي نمايان ڪري چنبڙايو ويندو.

ادارتي نتظمَ

LGD انهيءَ ڳالهه کي يقيني بنائيندو ته تعميراتي ڪم جي لاءِ رقم جي فراهمي کان اڳ سمورا معاوضا، آبادڪاري ۽ بحالي جون سرگرميون اطمينان بخش طريقي سان انجام ڏنيون وڃن . LCs سمورين ماتحت رٽائن جي لاءِ حفاظتي قدمن کي لاڳو ڪرڻ ۽ مقامي آبادين ۽ حاڪمن سان باقاعدي رابطا رکڻ لاءِ ذميوار هوندیون . RPF جي نفاذ دوران LCs نفاذ جي محدود گنجائش کي مُهُن ڏيڻ جي لاءِ LC جي اندر هڪ (Social Safeguard SSMC Management Cell) قائم ڪيو ويندو ۽ انهيءَ کي PIU منجهه ضم ڪري ڇڏيو ويندو. LGD انهيءَ ڳالهه جو تعين ڪرڻ ۾ مرڪزي ڪردار ادا ڪندي ته PRRP, LCs ۽ ان سان لاڳاپيل طريقي ڪار جي جاچ پڙتال، نقشي سازي، چُوندِ ۽ نفاذ جي عمل کي لاڳو ڪن ۽ انهيءَ تي عمل درآمد ڪن . اهي WB جي تحفظ وارين پاليسين ۽ SMF/RPF ي تعميل کي يقيني بنائيندیون. اهي LCs کي ڪارڪردگيءَ وارن قدمن جي حصول ۾ انهن جي مدد جي لاءِ مرڪزي ٽيڪنيڪل سهڪار (TA) ۽ صلاحيت سازيءَ ۾ مدد ڏيڻ جو نه رڳو هڪ پيڪيج مهيا ڪندي پر انهيءَ پيڪيج کي هلائڻ جي لاءِ به مدد فراهم ڪندي. اها موجود مهارتن ۽ مشاورت جي خدمتن جي حصول جي ذريعي ماتحت رٽائن جي جاچ پڙتال، چُونڊَ ، نقشي سازي، نگراني ۽ جائزي جي لاءِ LCs کي مدد به ڪندي. اها جاچ پڙتال جي طريقي ڪار جي PRRP سان ۽ SMF/RPF سان گڏ ٺهڪندڙ LCجي ماتحت رٽائن جي لاءِ ماحوليات ۽ سماجي انتظام جي رٽائن/تحفظ جي قدمن جي تياري ۽ نفاذ ۾ سپني LCs کي به مدد مهيا ڪندو .

شڪايت دور ڪرڻ جو طريقي ڪار:

سماجي ۽ LAR جي اثرن مان پيدا ٿيندڙ شڪايتن کي دور ڪرڻ لاءِ CLICK جي هڪ هيڊ شڪايتن جي دور ڪرڻ وارو ٽِ سطحي طريقي ڪار GRM قائم ڪيو ويندو . ماتحت رٽائن جي سلسلي ۾ GRM جو مقصد PAPs کان شڪايتن جي وصولي، انهن شڪايتن جو جائزو ۽ انهن کي حل ڪرڻ شامل آهي ۽ انهيء RFP ۽ لاڳاپيل ماتحت رٽا RAPs جي منصفاڻي نفاذ ۾ سولائي آهي. PIU ۾ شڪايت دور ڪرڻ جي لاءِ هڪ ڪميٽي (GRC) قائم ڪئي ويندي جيڪا انهن مسئلن جي حل لاءِ ڪوششون ونندي، جيڪي مقامي سطح تي هل ٽي نه سگهيون هيون ۽ جيڪڏهن مٿي ٻڌايل عمل ختم ٻ ٽي وڃي ته عدالت آخري منزل هوندي .

اُجورو، آمدني جي بحالي ۽ تبديلي

رٽا کان متاثر ٽيل ماڻهن PAPs ، جن جون زمينون، ٻيون تعميرات (رهائشي ۽ تجارتي) اثاثا، فصل ۽ وڻ انهن رٽائن جي ڪري متاثر ٽيندا، سي مالي مدد جا حقدار هوندا. انهيءَ سهڪار ۾ لڏپلاڻ جي خرچن ۽ ڪاروباري نقصانن جو پوراءُ شامل هوندو. ايراضيءَ جي تصديق ٽيل مالڪن يا انهن ماڻهن کي جيڪي زمين جي حق سان، مقامي اقانونن يا مقامي روايتن سان ٺهڪندڙ هوندا تن کي مالي مدد جي طور تي معاوضي جي مڪمل روڪ ادائيگي ڪئي ويندي. اهي ماڻهو جن جي استعمال ۾ رٽا واري زمين آهي ۽ جن جي مالڪاڻ حقن جو قانوني يا روايتي طور تي تعيبن نه ٿو ڪري سگهجي، اهڙن ماڻهن کي زمين جو معاوضو نه ڏنو ويندو. پر اهڙن ماڻهن کي لاڳاپيل زمين تي موجود فصلن، وڻن، تعميراتن ۽ ڪاروبار جي آبادڪاريءَ ۽ بحاليءَ جي لاءِ RPF جي لاءِ تيار ڪيل هيٺين ميزان وسيلي ادائيگي ڪئي ويندي.

جدول1: اهليت ۽ معاوضي جي حق جو ميٽرڪس

نقصانن جو قسم	تفصيل	اهليت	استحقاق
1. زمين پوکيءَ لائق ايراضيءَ تي مستقل اثر	اثرن جي شدت کان آزاداڻي طور تي سموري ايراضي جا نقصان	مالڪ (اعزاي يا روايتي حقن وارا)	*زمين جي معاوضي جي طور تي ساڳي ئي قيمت ۽ پيدواري صلاحيت جي زمين جي فراهمي جڏهن ته قبضو رڌا جي ڪري ڇڏڻو پيو هجي. *تبادلي جي مڪمل لاڳت (Rc2) جو روڪ معاوضو يا ته EA ۽ ايراضيءَ جي مالڪن جي وچ ۾ ڳالهه ٻولهه جي وسيلي طئي ٿيل تخمينو يا LAA جي سيڪشن 23 جي دفعات تي آڌاريل هجي جنهن ۾ منصفاڻي مارڪيٽ ويليو کان سواءِ نقصانن/خرچن سميت جيڪو ٽيڪسن ۽ لاڳو ٿيل محصولن کان مٿانهون هجي.15% لازمي زمين جي حصول جو سرچارج (CLAS Compulsory land acquisition editor surcharge) سيڪشن 4 جي ڇپائي جي تاريخ کان وٺي معاوضي جي تاريخ تائين.

		* جيڪڏهن BOR3 جو معاوضو RC کان گهٽ ٿيو تہ انهيءَ فرق جي ادائيگي PAPs جي آبادڪاري جي مقصد جي وسيلي معاشي ذريعي کي بحال ڪرڻ جي مد ۾ ادا ڪئي ويندي. * آبادڪاريءَ ۾ مدد ، جيڪڏهن پيداواري وسيلن ۾ پوکيءَ لائق ايراضيءَ جو تناسب 10 سيڪڙو يا انهيءَ کان وڌيڪ هجي. * معاوضي پسند جي قسم سان نهڪندڙ ۾ بقايا پسند جي مدت جي لاءِ ادا شده ايدوانس يا اداشده ليز جي رقم جي وصولي جي لاءِ مناسب آهي پر وڌ کان وڌ ٻن سالن جي مدت تائين. * فصلي واڌ (فصلن جي پوکائي جي قدرتي ترتيب/پوکيءَ تي ٻڌل حساب ڪتاب) ۾ هاڻوڪي تيار فصل جي لاءِ معاوضي جي ادائيگي ۾ ٻي مناسب آبادڪاري ۾ بحالي جي قدمن جي لاءِ قدمن جي عبوري تعاون. * مارڪيٽ ويليو جي حساب سان فصلن جي معاوضي جي ادائيگي (هيٺ فصلن جي معاوضي جا تفصيل ڏسو) ٽيڪن تي ڏنل زمين جي انتظامن جي بنياد تي زمين جي مالڪ سان ورهائڻ. * هارين کي زمين جي	ليز رکندڙ اعزازي يا غير اعزازي فصل جو پائيوار/ ڪرائيدار (اعزازي ۾ غير اعزازي) هاري

رهائشي/تجارتي زمين	اثرن جي شدت کان آزاداڻي طور تي سموري ايراضي جا نقصان	قبضو رکندڙ	حصول جي ڪري ملازمت/اجرت جي نقصانن سان منهن ڏيڻو پوندو آهي. اهڙا هاري بحالي الائونس جي روڪ رقم جا حقدار هوندا ۽ اها رقم يا ته سرڪاري طور تي مقرر ڪيل گهٽ ۾ گهٽ اجرت جي ٽن مهينن واري رقم جي برابر هوندي يا لاڳاپيل فصلن جي پوکي/پوکيءَ جي رڪارڊ جي بنياد تي هڪ فصل جي خالق قيمت جي برابر هوندي.
		اعزاي يا روايتي حق رکندڙ فردَ	* زمين جي نقصان جو ڪو به معاوضو نه ڏنو ويندو.
			* مڪمل متبادل لاڳت (RC) جنهن ۾ منصفاڻي مارڪيٽ ويليو کان سواءِ 15 سيڪڙو لازمي حصول جو سرچارج، ڏيتي ليتي وارا سمورا خرچ، لاڳو ٿي سگهندڙ فيس ، محصول ۽ ٻيون لاڳو ٿي سگهندڙ ادائيگيون.
			* جيڪڏهن BOR3 جو معاوضو RC کان گهٽ ٿي وڃي ٿو ته پنهنجي انهيءَ رٿا کان متاثر ٿيل معاش کي بحال ڪرڻ جي لاءِ PAPs کي آبادڪاريءَ جي امداد طور اها رقم ادا ڪئي ويندي.
		ليزي/ڪرائيدار	
		جائيداد جو مالڪ/ ليز بردار	* جيڪڏهن پيداواري وسيلن جو ايراضيءَ سان گڏ نقصان 10 سيڪڙو يا انهيءَ کان وڌيڪ هوندو ته PAPs سان گڏ اضافي

2: تعميرات	زمين تي عارضي قبضو	تعميراتي کمن لاءِ عارضي طور زمين جي ضرورت.	جائيداد جو مالڪ/ليزي ،ڪرائيدار غير اعزازي استعمال ڪندڙ بنا روايتي حقن جي غير اعزازي استعمال ڪندڙ	معاوضي جي باري ۾ صلاح مشورو ڪيو ويندو. * مڪان جي بقايا ليز يا ڪرايو، مڪان جي ڪرائي ۽ ليز جي شرح مطابق ادا ڪيو ويندو. * PAPs سان مشاورت ڪري 3 کان 6 مهينن جي برابر ڪرائي جي الائونس جو فيصلو ڪيو ويندو. *زمين جي نقصان جو ڪوبہ معاوضو نہ ڏنو ويندو. * گهٽ ۾ گهٽ اجرت جي سيڪڙي جي حساب سان يا آمدني جي تجزئي جي بنياد تي 3 کان 6 مهينن جي معاشي وسيلي جي برابر خود لڏ پلاڻ وارو الائونس، جتي ضرورت هجي، سماجي اثرن جي سُجاڻپ جي وسيلي طئي ڪيو وڃي واري زندگيءَ جي بهتر معيار کي يقيني بنائڻ جي لاءِ واڌو امداد جي فراهمي. * فريقين جي ڳڻيل اتفاق جي وسيلي زمين تي قبضي جي مدت جي لاءِ ڪرائي جي ادائيگي. * زمين جي اصلي حالت ۾ بحالي. ۽ * تعميرات (جيڪڏهن کي هجن تہ) ۽ باقي ايراضي تائين پهچ جي ضمانت ۽ تعميرات جي بحالي ۽ پاڻيءَ جي رسائي.

رهائشي، زرعي، تجارتي، عوامي، سماجي	جزوي نقصان		* آبپاشيءَ جي لاءِ پاڻيءَ جي رسائي جي بحالي سان گڏوگڏ باقي زمين تي موجود زمين ۽ جائيداد جو مالڪ/ ليز بردار تعميرات تائين يقيني رسائي (جيڪڏهن ممڪن هجي تہ) * زمين جي اصل حالت ۾ بحالي ۽ * امداد جي بحالي ۾ سهڪار، جيئن ڏنل حق مطابق گم ٿيل فصلن/ وڻن جي لاءِ معاوضو (هيٺ ڏسو فصلن ۽ وڻن وارو پاڳو) *متاثر ٿيل تعميرات جي لاءِ روڪ معاوضو (انهيءَ جي اصل جي بحاليءَ جي لاءِ جزوي طور تي متاثر ٿيل تعمير جي باقي پاڳي جي عملي طور تي ڪم ڪرڻ واري صلاحيت کي نظر ۾ رکندي) قيمتن جي کوٽ ۽ ڪٽوتي ڪرڻ کان سواءِ ، سامان، مزدوري، آڻڻ نِيَڻ ۽ بين خرچن جي مارڪيٽ واري ريٽ جي حساب سان فراهمي. * ضايع ٿي ويل تعميرات مان بچايل سامان تي حق. * غير مستحڪم گهراٽن جي لاءِ مناسب رهائش تائين قانوني ۽ سستي پهچ جي رسائي، تہ جيئن انهن گهراٽن جي زندگيءَ جو معيار گهٽ ۾ گهٽ قومي معيار جي مطابق ٿي سگهي. * ڪنهن بہ ليز رکندڙ/ ليز رکندڙ/ڪرائيدار

	تعمير جو مڪمل نقصان ۽ جڳهه جو تبديلي مقام	جائيداد جو مالڪ(استعمال ڪرڻ واري سان گڏ)	ڪرائيدار جي وسيلي ڪنهن به تعمير ۾ ٽيندڙ ڪنهن به قسم جي واڌو تعمير ۽ تبديلي کي نظر ۾ رکيو ويندو ۽ انهيءَ جو معاوضو مالڪ ۽ ڪرائيدار جي وچ ۾ ٽيل گڏجاڻيءَ ۾ گڏيل اتفاق سان قبولڻ جوڳي رقم جي مڪمل ادائيگي جي طور تي ڪيو ويندو. * روڪ رقم جي واپسي ڪرائي جي انهيءَ سيڪڙي جي حساب سان ڪئي ويندي جيڪو تعمير جي ضايع ٿيل ياڳي جي مجموعي ۽ باقي مدت جي لاءِ اڳواٽ ادا ڪيل ليز مطابق هجي. PAPs هيٺ ڏنل متبادل منجهان چُونڊ ڪري سگهن ٿا. *قانون تحت لاڳو ٽيندڙ سموري ڏيتي ليتي، فيسن ۽ ٽيڪسن جي ادائيگي سميت ضايع ٿيل تعمير جي مجموعي ۽ ملهه جي برابر آبادڪاري جي جڳهه (جيڪڏهن ڪا هجي تہ) تي مڪمل طور تي مالڪاڻن حقن ۽ رجسٽريءَ سان گڏ متبادل تعمير جي فراهمي.
		ليزي/ڪرائيدار	يا * مڪمل بحاليءَ جي مد ۾ روڪ معاوضو، ڏيتي ليتيءَ جي سمورن خرچن سميت جيئن لاڳو ٿي سگهندڙ فيس ۽ محصولن جي ادائيگي، تعمير جي

			فرسودگيءَ ۽ مدت جي تعين کان سواءِ ادا ڪئي ويندي. بذات خود رهائش جي تبديلي جي صورت ۾ .
	استال، ماندیون ۽ پٹراٹیون		* ڪنهن به صورت ۾ PAP کي متاثر ٿيل تعمير کي بچائڻ جو حق آهي.
	معمولي تعميرات (لوڙهو، شيد، بيت الخلا وغيره) جي منتقلي.		* ليز جي باقي رهيل مدت مطابق ڪرايي جي شرح تي روڪ رقم جي واپسي.
		شيون کپائيندڙ(اعزازي ۽ غيراعزازي زمين جا استعمال ڪندڙ) جائيداد جي مالڪ.ليز رکندڙ/ڪرائيدر	* اڏڻي کان بهتري جيڪا ليز رکندڙ/ ڪرائيدار ضايع ٿيل تعمير ۾ ڪئي هجي، کي نظر ۾ رکندي مشاورت جي اجلاسن ۾ متفق ٿيل ادائيگيءَ لائق ڏني ويندڙ پوري متبادل قيمت جيڪا معاوضي جي مطابق ادا ڪئي ويندي.
3: فصلَ	متاثر فصل		
		ڪاشتڪار	* مارڪيٽ (مزدوري، سامان، سفري خرچ پکو، تعمير جي فرسودگي ۽ مدت ۽ ٻيا واقعاتي خرچ) مطابق بذات خود رهائش جي تبديلي يا رٽا پاران آبادڪاري جي لاءِ روڪ امداد جي فراهمي.
			* ضايع ٿيل جڳهه مطابق متبادل جڳهه جي الاٽمينٽ ۽
4: وڻ	متاثر فصل		* مارڪيٽ جي شرح جي حساب سان ماندٽي/ريڙهي کي بذات خود تبديل ڪرڻ جي لاءِ معاوضو (مزدوري، مواد نقل ۽ حمل ۽ ٻين واقعاتي خرچ ضرورت
		زميندار/ڪاشتڪار	

			مطابق بنان ڪنهن فرسودگيءَ جي تخفيف جي) * ضايع ٿيل زمين جي ٽڪري تناسب سان هاڻوڪي مارڪيٽ ريٽ تي روڪ معاوضو (هڪ سال جو فصل) جيڪو فصل جي قسم ۽ پوين ٽن سالن ۾ سيني کان وڌيڪ اوسط پيداوار جي مطابق هجي يا انهيءَ جو اندازو لاڳاپيل زرعي ڪاتن جي وسيلي ڪيو وجي. * مٽي ذکر ڪيل وانگر ۽ قانوني طور تي طي ٿيل يا روايتي/ غير روايتي اتفاق راءِ مطابق زمين جي مالڪ ۽ ڪرائيدار جي وچ ۾ تقسيم ڪيو ويو آهي.
5: آبادڪاري ۽ منتقلي منقليءَ ۾ سهڪار	زمين ۽ تعميرات جو متبادل	سمورا PAPs اعزازي ۽ غير اعزازي جن کي زمين ۽ تعميرات جي وجائجڻ ڪري منتقل ٿيڻو پوندو.	* فصلن جي قسم ۽ اوسط پيداوار جي حساب سان هاڻوڪي مارڪيٽ ريٽ تي ميويدار وڻن لاءِ روڪ معاوضو.(1)واڌو، اُوچا، اَڻ ميويدار، ڪچا ۽ جن ۾ ايجا ميوي لڳڻ ۾ وقت گهربل هجي يا (2) واڌو، اُوچا ميويدار، فصل جي سال جي اوسط پيداوار کي چڌي ، واڌو اها قيمت جيڪا ٻوٽن کي منتقل ڪرڻ ۽ ٻيجاري جي خريداري جي لاءِ گهربل هجي.
مدت جي حفاظت	زمين ۽ تعميرات جو متبادل		* ڪانيءَ جي حصول جي لاءِ پوکيل وڻن جي لاءِ ڪاني انهيءَ قسم ۽ هاڻوڪي مجموعي جي

		سمورا PAPs اعزازي ۽ غير اعزازي جن کي زمين ۽ تعميرات جي وجائجڻ ڪري منتقل ٿيڻو پوندو.	حساب سان مارڪيٽ ريٽ مطابق نقد معاوضو واڌو ٻيجاري جي خريداري جو ملهه مٽئين وانگر ۽ زمين جي مالڪ ۽ ڪرائيدار جي وچ ۾.
نقل ۽ حمل لاءِ الائونس	هر قسم جون تعميرات جن کي منتقل ٿيڻو پوندو.		*رٽا جي ڪري متاثر ٿيل تعميرات کي منتقل ڪرڻ جي لاءِ سيني اهل PAPs
گهر جو ڪرايو	هر قسم جون تعميرات جن کي منتقل ٿيڻو پوندو.	سمورا PAPs اعزازي ۽ غير اعزازي جن کي زمين ۽ تعميرات جي وجائجڻ ڪري منتقل ٿيڻو پوندو.	کي لڏ پلاڻ ڪرڻ جي لاءِ مدد مهيا ڪندو، لڏ پلاڻ پلي ته رضاڪاراڻي طور تي PAPs جي پاران بذات خود ٿي هجي يا رٽا جي بنياد تي هجي.
		سمورا PAPs اعزازي ۽ غير اعزازي جن کي زمين ۽ تعميرات جي وجائجڻ ڪري منتقل ٿيڻو پوندو.	* جيڪڏهن رٽا تي آڌاريل لڏ پلاڻ PAPs کي شهري سهولتون ، پاڻيءَ جي فراهمي ۽ نيڪال ۽ اسڪول ۽ صحت جي مرڪزن جو سهولتن سان گڏ (جيڪڏهن ضروري هجي ته) مهيا ڪيون ويندیون.
منتقلي الائونس	هر قسم جون تعميرات جن کي منتقل ٿيڻو پوندو.	سمورا PAPs اعزازي ۽ غير اعزازي جن کي زمين ۽ تعميرات جي وجائجڻ ڪري منتقل ٿيڻو پوندو.	* جيڪڏهن PAPs کي منصوبي جي لڏ پلاڻ واري جاءِ تي منتقل ڪرڻ ضروري هوندو ته انهن کي تعميرات ۽ زمين جي منتقليءَ جي لاءِ محفوظ مدت ڏني ويندي.
6: آمدنيءَ جي بحالي زمين تي ئي معاشي ذريعن تي اثر انداز	زمين جا سمورا نقصان	سمورا PAPs ۽ ڪرائيدار جن کي منتقل ٿيڻو پوندو	
		سمورا متاثر PAPs جيڪي	* رهائشي ڊانچي جي لاءِ يڪمشت/ 15،000 رپيا يا زميني صورتحال ڏسندي

		زمين تي زميني معاشي وسيلن سان لاڳاپيل آهن.	انهيءَ کان وڌيڪ. * تجارتي ڍانچي يا زرعي رقبي جي لاءِ يڪمشت/ 10،000 رپيا يا زميني صورتحال جي حساب سان انهيءَ کان وڌيڪ. * مڪان يا تجارتي ڍانچي کي ڪرائي تي ونڻ جي لاءِ PAPs جي مدد جي لاءِ PAPs ۽ رٿا جي ٽيم جي وچ ۾ اتفاق راءِ سان هڪ مدت جي لاءِ هاٽوڪي ڪرائي واري ريٽَ جي بنياد تي يڪمشت ڪرائي جي طور تي رقم جي امداد * هر الڳ معاملي جي بنياد تي عبوري الائونس ريڪارڊ ٽيل آمدني جي 3 مهينن جي برابر يا سرڪاري طور تي مقرر ڪيل گهٽ ۾ گهٽ اجرت جي شرح جي برابر.
معاشي ذريعن تائين پهچ ۾ رڪاوٽ	ماتحت رٿائن ۾ سهولتن وسيلي رڪاوٽن کان بچاءُ	سمورا PAPs	*ضايع ٽيل زمين جي قيمت ۽ پيداوار مطابق زمين براءِ زمين واري اصول تي زميني ٽڪري جي فراهمي ممڪن نه هجي تہ نہ رڳو انهيءَ مقصد جي لاءِ خاص طور تي پيدا ڪيل روزگار جا موقعا يا خود روزگار جي سهولتن جي فراهمي، بشمول زمين ۽ ٻين ضايع ٽيل اثاثن جي منتقلي جو مڪمل خرچ. جيڪڏهن متبادل ايراضي دستياب ناهي يا PAPs جي ترجيحن ۾ شامل ناهي تہ
ڪاروبار	ڪاروبار ۾ LAR جي ڪري عارضي نقصان ۽ تعميراتي سرگرميون.		

			درج ذيل جو استحقاق ٿيندو.
		کاروبار جا مالڪ (اعزازي غير رسمي) فيري وارن ۽ پٽراٽي وارن .	* پوکيءَ لائق ايراضيءَ جو جزوي نقصان: PAPs کي پيداواري صلاحيت وڌائڻ جي لاءِ کنيل قدم جيئن زمين کي هموار ڪرڻ، سِرَ کان بچائڻ، آبپاشي ۽ کاشتکاريءَ لاءِ مشينن جو حصول، پاڻ ۽ بج وغيرهه ۾ سرمائيڪاري جي لاءِ سهڪار ڪيو ويندو.
	LARجي ڪري ڪاروبار جي مڪمل بندش، متبادل ڪاروباري موقعن جي امڪان کان سواءِ.		
			پوکيءَ لائق ايراضيءَ جو مڪمل نقصان: اهيPAPs
		کاروبار جا مالڪ (اعزازي غير رسمي) فيري وارن ۽ پٽراٽي وارن .	جيڪي راضي هجن، تہ منصوبي تي موجود روزگار مهيا ڪرڻ واري عمل تي ڪم ڪيو ويندو ۽ نيلاميءَ جي دستاويزن ۾ شامل يا سرمائيڪاريءَ جي لاءِ واڌو مالي تعاون سان گڏوگڏ معاشي وسيلن جي متبادل ذريعن جي قيام جي لاءِ تنظيمي/ لاجسٽڪ مدد بہ فراهم ڪئي ويندي.
			* PAPs جي مشاورت سان رٿا واري علائقي ۾ زرعي زمين، ڪاروباري جايُن ۽ انساني رهائش گاهن تائين بنان رَ نڌَ روڪَ جي پهچ کي يقيني بڻايو ويندو.
روزگار	LAR جي ڪري روزگار جي عارضي پڪي بندش		
			* ٽيڪس ريڪارڊ جي بنياد تي ڪاروباري صلاحيت ۽ رڪاوٽ جي دوران 3 مهينن تائين ضايع ٿيل آمدني جي برابر روڪ رقم يا انهيءَ
		متاثر ڪاروبار جا سيئي نڪتل ملازم	

			جي موجودگيءَ ۾ ٽيڪس رکاردِ مطابق اهڙي قسم جي رجسٽرڊ ڪاروبار جي قيمتن سان پيٽيل، سرڪاري طور تي مقرر ڪيل گهٽ ۾ گهٽ اجوري جي شرح جي بنياد تي حساب ڪتاب. * ٽيڪس رکاردِ جي بنياد تي 6 مهينن لاءِ ضايع ٿيل آمدنيءَ جي برابر روڪ معاوضو يا انهيءَ جي اَڻ هُوندَ ۾ ٽيڪس رکاردِ مطابق اهڙي ئي قسم جي رجسٽرڊ ڪاروباري ادارن سان ملهه جي حساب پيٽَ، يا سرڪاري طور تي مقرر ڪيل گهٽ ۾ گهٽ اجوري جي بنياد تي ڏيتي ليتي ۽
7. عوامي خدمتون ۽ سهولتون عوامي خدمتن ۽ سهولتن جو نقصان	اسڪول، صحت جا مرڪز، انتظامي خدمتون، تعميراتي خدمتون، قبرستان وغيره	خدمتون فراهم ڪندڙ.	* گهر جي ڪنهن بالغ فرد کي رٿا تي آڳاريل ملازمت جي فراهمي يا مائيڪرو ڪريڊٽ ۽ تنظيمي/لاجسٽڪ سپورٽ ۽ واڌو مالي گرانٽ جي موقعن سان گڏوگڏ ٻيهر تربيت تہ جيئن PAP جون متبادل آمدني پيدا ڪرڻ واريون سرگرميون بحال ڪري سگهجن.
پسمانده PAPs	معاشي ذريعي جي بهتري	سمورا PAPs	* ملازمت جي رکاردِ مطابق ضايع ٿيل اجوري جي برابر روڪ معاوضو 3 مهينن جي مدت جي لاءِجيڪڏهن عارضي هجي ۽ 6 مهينن جي لاءِ (مستقل طور تي)يا رکاردِ جي عدم موجودگيءَ ۾ گهٽ ۾

		گهٽ سرڪاري اجوري جي شرح جي بنياد تي. يا *رٽا تي آڏاريل ملازمت جي فراهمي ، تنظيمي/لاجسٽڪ سپورٽ ۽ واڌو مالي گرانٽ جي موقعن سان گڏ ٻيهر تربيت ته جيئن PAPs جون متبادل آمدني پيدا ڪرڻ واريون سرگرميون بحال ٿي سگهن. *اصل جڳهه تي مڪمل بحالي يا عوامي سهولتن ۽ خدمتن جي آبادڪاري واري مقام تي ٻيهر تعمير، متاثر ٿيل زمين جي متبادل زمين ۽ تعميرات جي منتقلي سان گڏ، استحقاقي ميٽرڪس جي سيڪشن 1 ۽ 2 جي مطابق * ضايع ٿيل اثاثن جي استحقاق جوڳي معاوضي ڪان سواءِ منتقلي ۽ معاشي ذريعي جي بحالي، سيڪشن 1 ڪان 7 هيٺ پسمانده PAPs کي هيٺ ڏنل سميت مهيا ڪيون ويندیون: * ٽن مهينن جي ڏاڙي واري گذرسفر جي لاءِ الائونس، جنهن جو تخمينو سرڪاري سطح تي گهٽ ۾ گهٽ اجوري جي شرح ۽ ٻين بحاليءَ

		وارن مناسب قدمن سان جيڪي PAPs ۾ بيان ڪيا ويا آهن ۽ جن جو بنياد آمدنيءَ جا تجزيا ۽ PAPs سان مشاورت آهي. * رٽا تي آڏاريل روزگار جي فراهميءَ جي لاءِ ترجيح.

زمين جو حصول ۽ آبادڪاريءَ جي لاءِ مالي مدد ۽ انهيءَ تي عمل درآمد

سنڌ گورنمينٽ (GOV) (CLICK) هيٺ LAR جي سموري لاڳت پنهنجن فنڊن مان مهيا ڪندي. IA جي ذميواري اها آهي تہ اها مالي وسيلا مخصوص ڪري ۽ گهرج مهل انهن جي فراهمي کي يقيني بڻائي تہ جيئن LAR رٽا جو گهرجون مثلاً لڏپلاڻ ۽ آبادڪاري جي لاءِ جڳهن جو تعين، حاصل ٿيل اثاثن جي معاوضي جي ادائيگي ۽ آمدنيءَ جي بحاليءَ وارن قدمن جي نگراني بهتر نموني ٿي سگهي . حڪومت جي پاران منظور ٿيل رٽا PC.1 ۾ LAR جي سمورن نشاندهي ڪيل خرچن کي مڪمل طور تي شامل ڪيو وڃڻ گهرجي. (LAA 1894) ۽ ورلڊ بينڪ جي OP4.12 جي تقاضا آهي تہ PAPs کي ROW جي حصول ۽ تعميراتي ڪمن جي شروعات کي اڳ ۾ معاوضو ادا ڪيو وڃي.

نگراني، سُجاڻپ ۽ رپورٽنگ

نگراني جي عمل ۾ شامل آهن : 1. عمل درآمد جي نگراني جي وسيلي اهو اطمينان ڪري سگهبو تہ عمل درآمد جدول مطابق آهي ۽ مسئلن کي وقت سر مُهُن ڏنو پيو وڃي.2. رٽا جي سماجي اثرن جي نگراني جي عمل وسيلي تہ چا رٽا کان متاثر ٿيل ماڻهن PAPs رٽا جي تياريءَ دوران ڪيل سماجي ۽ معاشي جائزن ذريعي حاصل ٿيل جاڻ کي ڪم آڻيندي رٽا کان اڳ واري زندگيءَ واري معيار، آمدني ۽ پيداواري صلاحيت کي بهت بڻائڻ ۾ ڪامياب آهن. ۽ 3. PAPs جي حيثيت جو جائزو وٺڻ جي لاءِ LAR جي ڪمن جي داخلي ۽ خارجي نگراني ڪئي ويندي .

داخلي نگراني ۾ LAR جي رڪابندي ۽ انهيءَ تي عمل درآمد وارين سرگرمين جي باري ۾ روزانو جي بنياد تي نظر رکڻ واري اڪيرائي شامل هوندي، جنهن ۾ معاوضي جي ادائيگي جي اڪيرائي، بحالي ۽ آمدني جي بحالي وارا قدم شامل هوندا. PIU داخلي نگراني ۽ RAP تي عمل درآمد جي اڪيرائي ۽ وقت بہ وقت نگرانيءَ جون رپورٽون IA ۽ ورلڊ بينڪ سان شيئر ڪرڻ لاءِ ٻڌل هوندو .

IE جي PIU جي لاءِ اهو ضروري آهي تہ هُو آخري تاريخ کان اڳ يا ان کان پوءِ ٿيڻ واري AED جي جاءُن جي نگراني، نقشي سازي ۽ جڳهه جي اصل صورت حال جي باري ۾ جاڻ مهيا ڪري . AED جي حڪومتي نگرانيءَ ۾ نہ رڳو جڳهن جي نشاندهي، پر انهن جي درجي بندي ۽ قسمن جي وضاحت انهيءَ درجي بندي مطابق ڪرڻ گهرجي جيڪا متئين تعارفي پاڳي ۾ بيان ڪيل آهن تہ جيئن اثرن جي نوعيت ۽ انهن جو اندازو ڪري سگهجي. AED جي نگرانيءَ ۾ مستقبل ۾متاثر ٿيل ماڻهن جي معاوضي ۽ آبادي بابت سمورا تفصيل دستاويزي صورت ۾ دستياب هجڻ گهرجن ۽ انهيءَ رد عمل کي شامل ڪرڻ گهرجي جيڪو معاوضو وصول ڪرڻ وارن ۽ آبادڪاري جي عمل کان متاثر ٿيڻ وارن ماڻهن وٽان سامهون آيو هجي .

اهي ماتحت رڌائون جيڪي IR جي اهم اثرن کان متاثر ٿيون. PIU, IA جي وسيلي RAP جي نفاذ جي خارجي نگراني ۽ جائزو ونڊ جي لاءِ هڪ آزاد ايجنسي يا مشير جي خدمتن کي شامل ڪندا. خارجي نگران RAP جي عمل جي نفاذ ۽ انهيءَ عمل جي توثيق ڪندو ۽ RAP جي عمل بابت اڳيرائي وارين رپورٽن ، وڌي وڌي سان تيار ڪيل نگراني جي داخلي رپورٽن جي وسيلي PAP ۽ ٻين لاڳاپيلن سان مشاورت ۽ اثر جي سُڃاڻپ جي بنياد تي RAP جي مقصدن جي حصول ۽ عالمي بينڪ جي حفاظتي تقاضائن جي تعميل جو علائقائي سروي جي بنياد تي جائزو ونندو.